

ÇİNDE DEVLET VE DEVLETLE İLGİLİ TEORİK GÖRÜŞLER

Doçent Dr. Recai G. Okandan

I.

Çin devletinin kuruluşu, tekâmülü ve siyasi bünyesi

a) Milâttan evvel üç bin senelerine takaddüm eden devirlerde, Arkaik Çin'in ilk gelişme sahası olarak gösterilen bugünkü Çin'in şimal mıntakasında bir siyasi teşekkülün mevcudiyetine tesadüf edilmemektedir. Muhtelif kabîlelerden terekübeden bu mıntaka halkı (1), her türlü siyasi birlikten mahrum iptidai bir yaşama tarzına malikti. Ancak Milâttan evvel üç bin senelerinde Çin Türkistanından bu sahaya gelip yerleşen müstevlilerin teşebbüsü ve siyasi tefevvukiyledir ki, bütün bu havalideki yerli ve yabancı toplulukları ihtiva eyleyen bir Çin Devleti vücuda gelebilmiştir.

Meydana gelen bu Devletin hakikî menşei, tekâmülü ve siyasi bünyesi hakkında bizleri aydınlatan esas vesikalara tesadüf edilememektedir. Bu hususta ancak bizzat Çinliler tarafından ileri sürülen ve doğruluğunu tespit bizce imkânsız bulunan bazı efsanelerden istifade edilmektedir. Bu efsanelere göre, Çin'de teessüs eden bu Devletin mümeyyiz vasfı, «kıralliyet» dediğimiz hükümet şeklinin tatbiki ve bidayette müstebidane olmaktan çok uzak bulunan bu hükümet şeklinin de Çinlileri refah ve saadete kavuşturmuş bulunmasıdır (2).

(1) Halk, ayrı ayrı sahalarda yaşayan ve Tiier, Jonglar, Thailer, Yiler gibi isimlerle anılan dört yerli kavmi ihtiva etmektedir (bu hususta daha fazla malûmat edinmek için bakınız: *M. Şemseddin Günaltay, Uzaksark, Kadim Çin ve Hint, İstanbul, 1937, s. 3 ve müt.*).

(2) Meselâ, ileri sürülen efsanelere göre, Yao, Şün, Yu (Ven Ming) gibi kıralların icrayi hükümet ettikleri devir zarfında, Çin'de sulh ve sükün teessüs etmiş, halkın refah ve saadeti her şeye üstün kılınmış, kırallar halkın menfaatine hizmet eyleyen birer şahıs olarak temayüz etmişlerdir.

Daha sonraları, Hiya hanedanının (3) teessüsiyle beraber istibdat rejiminin tedricî inkişafına zemin teşkil eyliyen (4) bu Çin Devletinin, siyasî birlik ve tamamiyetten, mütemerkiz bir hâkimiyetten, merkezi bir hükümet olabilmekten mahrum bulunduğu görülmektedir. Devlet siyasî vahdetini kaybetmiş, feodalite hâkim olmaya başlamıştır. Devlet, herbiri bir hükümdar tarafından idare edilen küçük site'lere, şehirlere, beyliklere ayrılmış bulunmaktadır.

b) Çin Devletinin karakteristik vasfını teşkil eyliyen ve Devletin siyasî birlik ve tamamiyetten mahrum bulunduğu bir ifadesi olan feodalite, Milâttan evvel 1750 den 1125 senesine kadar (5) icrayı hükümet eden «Şang» veya «Yin» hanedanı (6) zamanında, daha fazla bir gelişmeye mazhar olmuş ve bu inkişaf Çin Devletinin siyasî bütünlüğü üzerinde çok menfi bir tesir icra etmiştir. Çin Devletine dâhil bulunan muhtelif site'ler, daha kuvvetli bir şekilde kendi mevcudiyetlerini muhafazaya muvaffak olmuşlar ve bir taraftan merkezi hükümete ve diğer taraftan da birbirlerine karşı giriştikleri daimi mücadelelerle Devletin siyasî birlik ve ahengini daha fazla sarsmışlardır.

Bu devir zarfında, mevcudiyetini muhafazaya muvaffak olan «kıraliyet» hükümet şeklinin despotik karakterinde bir değişiklik husule gelmediği gibi, «Çing-Tong» un halk lehine ve «Puong-Kang» ın da siyasî birliğin ihyası bakımından Çin Devletinin siyasî çehresinde yapmak istedikleri değişikliklerden de müspet neticeler elde olunamamıştır (7).

c) Çinde istibdadın hâkimiyeti, neticede, her ne kadar «Şang» hanedanının yıkılmasını ve yerine «Vu-Vang» tarafından kurulan «Çeu» hanedanının (M.E. 1125-250) geçmesini mümkün kılmışsa da (8), Devlet yine siyasî birliğini elde etmeye muvaffak olamamış,

(3) Bu hanedan, hükümdar Yu'nun oğlu Ki tarafından kurulmuştur.

(4) İstibdadın inkişafı, Hiya hanedanının son hükümdarı Kie zamanında dâhilî aksülâmelerin zuhuruna sebebiyet vermiş ve neticede Hiya hanedanı da siyasî varlığını kaybetmiştir.

(5) H. C. Vels bu hususta M.E. 1750 ile 1125 rakamlarını, Şemseddin Günaltay da M.E. 1558 ile 1031 rakamlarını zikretmektedir (bk. H. C. Vels, Cihan Tarihinin Umumî Hatları, birinci cilt, İstanbul, 1927, s. 148; Şemseddin Günaltay, op. cit., s. 32-37).

(6) Bu hanedanın kurucusu ve ilk hükümdarı Çing-Tong'dur. Kendisi istibdadı ortadan kaldırarak adaletin hâkimiyetini temine, halkın refah ve saadetini her şeye üstün kılmaya çalışmıştır.

(7) Bk. Şemseddin Günaltay, op. cit., s. 36-37.

(8) Bu değişiklik Şang hanedanının en son hükümdarı Çao-Sin'in müs-

irsi bir mahiyet arzeyliyen «kiraliyet» (9) yine kendi mevcudiyetini muhafaza etmiştir. «Vu-Vang» in giriştiği teşebbüslere rağmen, Devlet feodal karakterini yine muhafaza eylemiş ve hattâ bu feodal karakteri teyidedecek yeni bir idarî teşkilât vücuda getirilerek (10), zirvesi hükümdar olan birçok beyliklerden müteşekkil geniş bir feodalizm bütün şiddetiyle hâkim olmuştur. Çin Devleti, başlarında «Çu-Heu» namında vassal hükümdarların bulunduğu birçok beyliklerden, feodal hükümetlerden mürekkep bir mahiyet almış; ademi merkezîyet Devlet teşkilâtının en karakteristik vasfı olmuş; Devlet tam bir tecezziye maruz kalmıştır (11).

İnkişaf eden feodalite sistemi, Milâttan evvel dokuzuncu asrın ortalarından itibaren, Devletin siyasî birlik ve tamamiyeti aleyhinde çok menfi neticeler doğurmuştur. Bilhassa merkezi hükümetin zaafı, ilâhî ve kutsî bir karakteri haiz bulunan hükümdarların (12) siyasî nüfuzlarını hissettirebilecek bir kabiliyette bulunmamaları, dâhilî kargaşalıkların zuhuruna, merkezi hükümetin siyasî otoritesi ve Devletin siyasî birliği aleyhine beyliklerin daha fazla kuvvetlenmelerine, Devlete hâs salâhiyetlerin tam bir tecezziye maruz kalmalarına sebebiyet vermiştir (13).

Çin Devletinin siyasî bütünlüğü aleyhinde vukubulan bu tecezzi hâdiselerinin yanında, siyasî birliğin iadesini mümkün kılmış olmasına rağmen, beylikler arasında vukua gelen mücadelelerin tesiri altında, feodalitenin daha mütemerkez bir mahiyet almasına sebebiyet veren yeni bazı vaziyetlerin zuhuruyla karşılaşmaktadır. Feodal

tebidane hareketlerine karşı Çeu hükümdarı Ven'in isyaniyle vukubulmuştur. Ven her ne kadar giriştiği mücadelede ölmüşse de, kendisinin teşebbüslerine oğlu Vu (Vu-Kong) tarafından da devam olunmuş ve neticede Şang hanedanının icrayî hükümetine de son verilmiştir (bk. Şemseddin Günaltay, op. cit., s. 42).

(9) Çeu hanedanının icrayî hükümet ettiği devirde, irsi kiraliyet rejimi tamamen teessüs etmiş bulunmaktadır. Hükümdarın büyük oğlu «veliaht» (Tai-Tsö) sıfatını haiz olup, babasının ölümünde, büyük bir merasimle Devletin başına geçirdi (bk. Ş. Günaltay, op. cit., s. 56).

(10) Yeni idarî teşkilâta göre, Çin Devleti dokuz kısma ayrılmış ve bunlardan herbiri de daha ufak idarî mıntakalara ve bu idarî mıntakalardan herbiri de daha küçük idarî sahalarına tefrik olunmuştur.

(11) Bk. Şemseddin Günaltay, op. cit., s. 52.

(12) Hükümdar «semanın oğlu» (Tiyen-Tsö) veya «göktekinin vekili» (Tiyen-Ming) unvanını haiz bulunmakta (bk. Ş. Günaltay, op. cit., s. 53) ve iktidarını gökten almaktadır (bk. Paul Janet, Histoire de la Science politique, cilt I, s. 38).

(13) Bk. Şemseddin Günaltay, op. cit., s. 48.

beyler arasındaki mücadeleler, birçok prensliklerin ortadan kalkmalarını, bunların daha mahdut ve daha mütemerkiz beyliklerin idaresi altında toplanmalarını mucibolmuş, ve netice itibariyle de, Çin Devleti, aralarında kelimenin hakiki mânasında bir siyasî birlik bulunmayan, herbiri kendi arazisi dâhilinde müstakillen hâkim olan, herbiri Devlete hâs salâhiyetlere müstakillen malik bulunan kuvvetli on iki büyük Devlete tefrik olunmuştur. Bu Devletlerin ve onların başlarında bulunan feodal prenslerin fevkinde zâhiri bir mevcudiyeti haiz olan Çeu hükümdarlarının hakikatte hiçbir fiilî nüfuzu kalmamıştır. Bunlar, her türlü siyasî salâhiyetlerden mahrum bir halde yalnız ruhanî vazifelerin ifasıyla iktifa etmişlerdir.

Yalnız, Çin Devletinin bu yeni karakteri, onun feodal bünyesini hiçbir suretle değiştirmiş de değildir. Bilâkis bu mümeyyiz vasfını yine muhafazaya muvaffak olmuştur. Nitekim, Milâttan evvel sekizinci asırla dördüncü asır aralarında, Çin'de, her türlü demokratik karakterden mahrum (14) kuvvetli on iki Devletin hâkimiyeti altında altı bine yakın küçük Devletin mevcudiyeti tespit edilmektedir (15).

d) Çeu hanedanı zamanında, Çin Devletinin siyasî bütünlüğü aleyhine büyük bir inkişafa mazhar olan feodalite, dâhili mücadeleleri hiçbir suretle ortadan kaldıramamış değildir. Bir taraftan beyler ve diğer taraftan beylerle Çin Devletinin başında zâhiri bir mevcudiyete malik bulunan imparatorlar arasındaki mücadeleler, Milâttan evvel üçüncü asrın ortalarına kadar devam etmiş ve neticede «Çuang-Siyang» (M.E. 239-247) tarafından «Çeu» hanedanının yıkılarak «Tsin» namı altında yeni bir sülâlenin icrayi hükümet eylemesine (M.E. 249-201) müncer olmuştur.

(14) Çeu'lar devrinde Çin'in hâkim olan sosyal teşkilâtına göre, herkes Devlet işlerinin ifasına iştirak edemezdi. Siyasî haklara malik olabilmek imtiyazı, yalnız, kendilerinin mukaddes ve mümtaz bir kaynaktan geldiklerini zanneyliyen «asilzadeler» e (Şe'ler) tanınmıştır. Bunların haricinde kalan «köylüler» veya «aşağı tabaka» halk (Nong'lar), ne Devlet işlerinin ifasına iştirak edebilirler ve hattâ ne de toprak sahibi olabilirlerdi (bk. Şemseddin Günaltay, op. cit., s. 69-78). Bundan dolayı, bazı müellifler, Çin Devletini, patriyarkal esasa dayanan asil ailelerden, patriyarkal derebeylerden müteşekkil bulunduğunu, Çin Devletini idare eden grupun bir nevi derebeylik asaleti olduğunu söylemektedirler (bk. Dr. Wolfram Eberhard, Eski Çin Felsefesinin esasları, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, 1944, cilt II, sayı 2, s. 268).

(15) Bk. H. C. Vels, Cihan Tarihinin Umumi Hatları, cilt I, s. 149.

Tsin hanedanının icrayı hükûmetiyle birlikte Çin'de çok mühim bir hâdise kendisini göstermiş; yani Çin Devletinin siyasi birlik ve tamamiyeti imkân dâhiline giren bir keyfiyet olmuştur. «Çuang-Siyang»'ın halefi «Çing»'in saltanatı zamanında (M.E. 246-210), bida-yette cenuptaki «Çu» Kırallığı müstesna, feodalite bertaraf edilmiş ve daha sonraları M.E. 225'te «Çu», M.E. 222'de «Yen», M.E. 221'de «Ts'i» Kırallıklarıyla birlikte her türlü feodal imtiyaz ve unvanlar da ortadan kaldırılmış ve böylece nüfuzunu Çin'in her tarafında hissettirebilen merkezi bir hükûmet, siyasi birlik ve bütünlüğü imkân dâhiline giren bir Devlet, kuvvetli, merkeziyetçi ve askerî bir siyasi teşekkül vücuda getirilmiştir (16).

Fakat, kelimenin hakikî mânasıyla kendisini gösteren bu yeni siyasi birlik de, mevcudiyetini uzun müddet idameye muvaffak olmamıştır. M.E. 210'dan itibaren, Çin Devletinin siyasi bütünlüğü aleyhine feodalite, beyler arasındaki mücadeleler yeniden hâkim olmaya başlamışlardır. Bir aralık «Han» sülâlesinin icrayı hükûmetiyle birlikte (M.E. 202-M.S. 220) her ne kadar Çin'de siyasi birlik lehinde mühim teşebbüslere girişilmiş ve bu teşebbüslerden Devletin siyasi mevcudiyeti lehine bazı müspet neticeler elde olunmuşsa da, bu hanedanın ortadan kalkmasını mütaakıp vukubulan yabancı istilâlar, feodaliteyi andıran bir vaziyetin yeniden teessüsüne sebebiyet vermişlerdir. Artık Çin Devletinin siyasi birlik ve mevcudiyetinden bir eser kalmamış ve Çin, Milâdî üçüncü asırdan itibaren, uzun müddet, muhtelif Türk Devletleriyle Cengiz oğulları gibi yabancı kavimlerin hâkimiyeti altında kalarak kendi siyasi varlığını kaybetmiştir.

II.

Çinde Devletle ilgili teorik görüşler

a) Çin, bilhassa Çeu hanedanının icrayı hükûmet eylediği devir zarfında, çok büyük bir fikrî inkişafa mazhar olmuştur. Hususiyle felsefi ve ahlâkî sahalarda kendisini gösteren bu inkişaf, bu devir zarfında yetişen ve faaliyetlerini yalnız nazariyat sahasına inhisar ettirmiyerek, doğrudan doğruya Devlet mekanizması içinde de fiili bir rol oynamaya çalışan, felsefi düşüncelerine tatbikî bir istikamet veren, değerli filozofların faaliyeti sayesinde mümkün olabilmiştir. Bu filozoflar bilhassa felsefi ve felsefenin nüvesi olarak karşıladıkları

(16) Bk. Şemseddin Günaltay, op. cit., s. 142-145.

ahlâki görüşleriyle, Devleti de ilgilendiren dikkate değer mühim prensipler vaz'etmişlerdir.

Çin filozofları, umumiyet itibariyle, Devleti doğrudan doğruya müstakil bir tetkik mevzuu yapmıyarak, Devletle alâkadar meseleleri, bilhassa tatbiki ehemmiyeti üzerinde durdukları felsefenin çerçevesi içinde incelemeye çalışmışlardır. Çin mütefekkirleri tarafından objektif bir ilim olarak mülâhaza edilmeyen felsefe, «insanlara beraber yaşama nizamlarını gösterecek, ferdin Devlete ve Devletin ferde karşı olan hak ve vazifelerini tespit edecektir» (17).

b) Çinin en eski filozofu olarak, Taoizm'in müessisi (18) «Lao-tse» yu görmekteyiz (19). Ahlâki esaslardan hareket ederek Devletle az çok ilgili muhtelif prensipler vaz'eyliyen «Lao-tse», her şeyden evvel, insanın kıstası olarak mânevî fazileti ele almış ve insanların, saadete, kendileri için iyi ve hayır olan şeye, ancak fazilet sayesinde, faziletin tatbik ve hâkimiyetiyle erişebileceklerini müdafaaya çalışmış ve bu fazilete nasıl ulaşılacağını göstermek istemiştir.

Ferdiyetçi bir görüşe taraftar olan ve hattâ bundan dolayı münferit bir varlık olan insanın cemiyet hayatından uzak kalmasını tavsiye eden filozofa göre, insanların mesut olabilmeleri için kendi içlerinin istediği şekilde hareket etmeleri lâzımdır (20). Hiç kimsenin kendi görüşlerini başkalarına kabul ettirmeye çalışmamasını, her şeyin hoş karşılanmasını ileri sürerek itidal ve sükûneti insanlar için en başta gelen bir vazife olarak mülâhaza etmiştir. Filozofa göre, haddizatında, düşüncelerin, akla uygun görülen şeylerin hepsi yanlıştır. Filozof, keza, hayatın zevk ve lezzetlerine, servet ve şerefe karşı alâkasızlığı, insan için mazinin muhayyel basit hayatına avdeti, insanın kendi arzu ve ihtiraslarını nazarı itibara almamasını tavsiye eylemiştir (21).

(17) Bk. Dr. Wolfram Eberhard, op. cit., s. 266.

(18) Aynı akidenin Lao-tse'nun talebelerinden olup Milâttan evvel dört yüz tarihlerine doğru yaşayan Lieu-tse ile Milâttan evvel dördüncü asrın ilk yarısında yaşayan ve üçüncü asrın başlarında ölen Çuang-tse tarafından inkişaf ettirilmesine çalışılmıştır.

(19) Profesör Şemseddin Günaltay, Lao-tse'nun Milâttan evvel altı yüz dörtte şimali Çin'de Ho-man eyaleti dâhilinde Khio-Jin köyünde doğduğunu ve Çin Türkistanında Hoten şehrinde öldüğünün rivayet olunduğunu söylemektedir (op. cit., s. 101-102). Dr. W. Eberhard ise, aynı filozofun, Kong-tse ile aynı zamanda ve belki de biraz daha fazla yaşadığını söylemekte ve Lao-tse'ye Kong-tse'dan sonra gelen bir mevki vermektedir (op. cit., s. 271).

(20) Bk. Dr. Wolfram Eberhard, op. cit., s. 271-272.

(21) Bk. H. C. Vels, op. cit., cilt II, s. 134.

«Lao-tse», faziletin Devlet içinde de hâkimiyetini, lüzumunu, müdafaa etmiştir (22). Faziletin, itidal ve sükûnetin, hâkim olduğu yerde, kanunların mevcudiyetine de ihtiyaç hâsıl olmamaktadır. Topluluğun menfaat ve hayrını, faziletin camia dâhilindeki devamlı tatbik ve hâkimiyetinde aramak icabeder (23). Bundan başka, idare edenlerin, camia dâhilinde, idare edilenlerin arzu ve ihtiraslarını tahrik edecek hareketlerden sakınmaları da lâzımdır. Bu gibi hareketler, fertlerde boş yere ıstırap ve heyecan husule getirirler. Hükûmet edenlerin, bilâkis, hükûmet edilenlere, hayatın zevk ve lezzetlerine, servet ve ikbale karşı lâkayt kalabilmeyi öğretmeleri, onlarda bu tarzda bir hissin inkişafını mümkün kılmaları lâzımdır. Bir hükümdar ancak bu tarzda hareket ettiği takdirde ki, kendisine terettübeden vazifeyi ifa ve iyi bir hükümdar vasfına lâyık olmuş olur.

c) 1. Çin filozoflarından bir diğeri olarak «Kong-tse» yu (Kong-fu-tse = Konfüçiyüs) (24) görmekteyiz (25). İçinde yetiştiği devrin siyasi, içtimai ve ahlâki hâdiselerinin tesiri altında (26) kendi fikri neşvünümasını temine çalışan «Kong-tse»; Çin'in bu muhtelif cephelerden sürüklendiği fena vaziyetten kurtulmasını sağlayacak yeni siyasi, ahlâki ve sosyal bir nizamın teessüsünü mümkün kılmaya çalışmıştır.

«Kong-tse», müşkülât içinde tahsilini bitirdikten sonra hocalık yapmağa başlamış, birçok talebeler yetiştirmiştir. Entellektüel faaliyetleriyle, felsefi görüşleriyle, ahlâki ve sosyal düşünceleriyle, kısa

(22) Aynı düşüncelere Yunan filozoflarından *Plâton*'da da tesadüf edilmektedir.

(23) Bk. *Şemseddin Günaltay*, op. cit., s. 108.

(24) Prof. Dr. Ch. Crozat, *Kong-tse*'nin asıl isminin *Luen-Yu* olduğunu söylemektedir (*Âmme Hukuku Dersleri*, 1938, s. 25).

(25) *Kong-tse*, Milâttan evvel 551'de halen *Şan-Tong* denilen eski *Lu* eyaletindeki *Şan-Ping* kasabasında doğmuş ve Milâttan evvel 479'da vefat etmiştir. Kendisi asilzade sınıfına mensup *Kong* ailesindedir. Genç bir yaşta babasını kaybetmesi üzerine hayatını kazanmak mecburiyetinde kalan *Kong-tse*, bir taraftan günlük ihtiyaçlarını temine çalışırken diğer taraftan kendisinin entellektüel inkişafını mümkün kılacak her türlü çarelere başvurmaktan geri kalmamış ve bu teşebbüsünde de büyük bir muvaffakiyet kazanmıştır (bk. *Şemseddin Günaltay*, op. cit., s. 114).

(26) Bu hâdiselerin mümeyyiz vasfı, Çinde hâkim bulunan siyasi vaziyetin, feodalitenin, anarşiye müncer olması; kırılların, beylerin keyfi idarelerinin sebebiyet verdikleri zulüm ve istibdadın her tarafta bütün şiddetiyle hâkim bulunmasıdır. Otoriteden, vahdetten mahrum bulunan Çin Devleti feodal beyler arasında parçalanmış, Devlet muhtelif kırıllıklara, kırıllıklar mütaaddit beyliklere ayrılmış, her yerde kargaşalık ve anarşi kendisini göstermiştir.

bir zaman zarfında büyük bir şöhret kazanmaya muvaffak olmuş ve bu şöhretinden dolayı da, talebeleri, kendisine, «taçsız kiral» unvanını vermişlerdir. Filozof, faaliyetinde daha ileri giderek, devrinin kırallarını, feodal prenslerini, beylerini, keyfi ve müstebidane hareketlerden sakınmaya, hakkaniyet ve adaletin icaplarına uygun bir şekilde harekete davet eylemiş (27) ve bu kuru nasihatleriyle de iktifa etmiyerek, «Lu» Kıralityeti dâhilinde, siyasi düşüncelerini tahakkuk ettirmek azmiyle, bilfiil Devlet işleriyle de meşgul olmuştur.

«Kong-tse» nun tatbikat sahasındaki faaliyeti uzun müddet devam edememiştir. «Lu» Kıralı «Ting» in idare tarzına karşı gösterdiği muhalefet neticesinde uğradığı muvaffakiyetsizliklerden dolayı, ifasına çalıştığı Devlet işlerinden vazgeçerek tekrar tedris hayatına dönmüş, felsefi faaliyetine devam etmiştir. Bundan sonra, «Kong-tse», kendisini, evinde ders verdiği mahdut talebeleriyle yaptığı samimi hasbıhallere tahsis etmiş ve üzerine hiçbir resmî vazife almayarak hayatının sonuna kadar Devlet işlerinden uzak kalmıştır.

«Kong-tse», birçok talebeler yetiştirmiş olmasına, hocalık mesleğine karşı büyük bir ihtimam göstermiş bulunmasına rağmen, felsefi düşüncelerini ihtiva eden bir eser vücuda getirmiş değildir (28). Kendisinin fikir ve telâkkileri, dersleri, talebeleri tarafından zaptolunmuş, bir araya toplanmıştır ve filozofun görüşlerini de ancak bu vasıta ile öğrenmek mümkün olabilmektedir.

2. Bir hakim, bir filozof, bir moralist olan «Kong-tse», siyaset ilmine, Devlet ilmine, müstakil bir mevcudiyet tanımamıştır. Ahlâk ve siyaset arasında bir yakınlık müşahede etmiş; siyaseti ahlâkın bir kısmı olarak mülâhaza eylemiştir. Bundan dolayı, ahlâki esaslardan hareket ederek her şeyi o zaviyeden mütalâaya çalışmış ve Devlet hakkındaki düşüncelerini de aynı esaslardan istihracetmek istemiştir. Her şeyden evvel insanın mevcudiyeti üzerinde duran filozofa göre, kâinatta insanın kendine mahsus bir varlığı vardır. Keza, kâinatı bir nizama bağlayan ve kendisinden uzaklaşması imkânsız bulunan bir tabiat kanunu mevcuttur. Fakat, hâdiseler, insanların bu tabiat kanunundan, onun hükümlerinden, uzaklaşmalarını da göstermekten geri kalmamaktadırlar. Bu nevi insanları tabiat kanununun hükümlerine tâbi kılmak lâzımdır ve bu hususta da tek bir vasıta

(27) Bk. Şemseddin Günaltay, op. cit., s. 114-115; Dr. Wolfram Eberhard, op. cit., s. 267.

(28) Prof. Dr. Ch. Crozat, Kong-tse'nun, «Konuşmalar» adlı kitabının mevcudiyetinden bahsetmektedir (op. cit., s. 24).

bahis mevzuu olmaktadır; o da, filozofun büyük bir ehemmiyet verdiği ahlâktır (29).

Fertlerin faziletkâr olmalarını öğretmeye çalışan «Kong-tse» ya göre, insan, tabiat ve fitratı itibariyle iyidir. İnsan için fazilet tabii bir şeydir. İnsan eğer doğru yolda gitmek istiyorsa kendi tabii meylini takip ve onun icaplarına göre hareket etmelidir. İnsanlar için, mutlak, riyeti elzem, onların tabiatlerine uygun, herkes tarafından kendi akliyle keşfedilmesi kabil ve hedefi insanın kendi kendisini kemâle erdirmesini mümkün kılmak olan bir ahlâk kanunu bahis mevzuu olmaktadır. Bu kanun, fertlere, hareketlerini aklın icaplarına uygunlaştırmayı emretmektedir; bu uygunluk temin edildiği takdirde, insanlar doğru yolda gitmiş olurlar (30).

Çin mütefekkirine göre, insanlık âlemi için bahis mevzuu olan bir fazilet vardır; o da bu âleme dâhil bulunan herkesin birbirine olan ihtiyacı, herkesin birbirini sevmesidir. İnsanlar için toplu halde yaşamak bir zarurettir. «Âlemden uzakta durup bizimle hiçbir imtizaçları olmıyan kuşların ve hayvanların cemiyetinde yaşamak mümkün değildir. İstirap çeken insanlardan gayri kimin hayatına iştirak edebilirim» (31) diyen filozof, bu sözleriyle, insanın insana olan ihtiyacını, insanın sosyal bir varlık oluşunu, bilhassa tebarüz ettirmiştir. Keza, insanın kendi hemcinsini sevmesi de, fazilet mefhumu dâhilinde yer almaktadır. Filozofa göre, kâmil insan demek, insanlar arasında bir kardeşlik münasebeti gören, herkes hakkında aynı sevgiyi izhar eden, herkese karşı müsavi muhabbet besliyen kimse demektir. İnsanların hepsi kardeşirler; herkesin birbirini bütün kuvvet ve varlığıyla sevmesi lâzımdır (32). İnsanın kendi varlığına gösterdiği ihtimamı, aynen hemcinsine karşı da göstermesi icabeder. Herkes, hemcinsine karşı, ondan beklediği şekilde hareket etmelidir (33).

3. «Kong-tse» da Devletle ilgili çok umumî fikirlere de tesadüf edilmektedir. Her şeyden evvel, bu husustaki görüşlerine nüve olarak ferdi değil aileyi kabul eden filozofa göre, Devlette ilâhî bir

(29) Bk. Şemseddin Günaltay, op. cit., s. 118.

(30) Bk. Dr. Nihat Erim, Âmme Hukuku Dersleri, Ankara, 1942, s. 41.

(31) Bk. H. C. Vels, op. cit., cilt II, s. 149.

(32) Bk. Paul Janet, op. cit., cilt I, s. 37.

(33) Aynı esaslara, bilâhare Yunan ve Roma'daki stoisizm cereyanına taraftar filozof, hukukçu ve siyaset adamları tarafından müdafaa edilen prensiplerde de tesadüf edilecektir (bk. Recai G. Okandan, Kadim Yunanda Âmme Hukuku, İstanbul, 1942, s. 257 ve müt.; Recai G. Okandan, Roma Âmme Hukuku, İstanbul, 1944 s. 363 ve müt.).

menşein mevcudiyetinden bahsolunamaz. Devlet insanlar tarafından vücuda getirilmiştir ve millet, ülke, hükümet gibi muhtelif unsurlardan terekübetmektedir. Devlet, cemiyetin bir hücresi olan «aile»nin genişlemesiyle meydana gelmiştir. «Aile» Devletin kurulmasında bir model vazifesini görmüştür. Bundan dolayı «aile» ile «Devlet» arasında bir yakınlık mevzuubahsolmaktadır. Devletin başında bulunan hükümdar, hakikatte en yüksek aile şefinden başka bir şey değildir (34). Keza, nasıl ailede, onu teşkil eyliyen âzalar için karşılıklı bazı vazifeler bahis mevzuu oluyorsa; nasıl çocuklar ana ve babalarına, küçük kardeşler büyüklere, karı kocaya itaate mecbur bulunuyorsa; aynen Devlette de, hükümdarla tebaa, hükümet edenlerle edilenler arasında karşılıklı bir vazife ve bağ mevzuubahsolmaktadır. Hükümet ve idare edenler, kanuna, adalete, tevazu ve tasarrufa itina göstermek; memleketi ehliyet, iktidar ve faziletle idare etmek; fertlerin herbirini kendi çocuğu gibi sevmekle mükelleftirler. Buna mukabil, hükümet edilenler de hükümet edenlere itaat etmek, onları bir baba gibi sevmek mecburiyetindedirler (35).

Devleti insanların bir eseri olarak kabul eyliyen «Kong-tse», «her yerde hüküm sürdüğü görülen perişanlığı izale için cehit ve gayret etmeliyiz; Devlet dâhilinde doğru umdeler cari olsaydı içtimai şeraiti değiştirmeye lüzum görmezdim» tarzındaki sözleriyle, her insan eseri gibi Devletin de düzeltilmesi lâzımgelen noktalarının mevcut olabileceğini ileri sürmüş; Devlete tenkid edilmesi, dokunulması gayrimümkün bir mahiyet tanımamıştır. Bilhassa Çin Devletinin başındaki hükümdarlar tarafından takibolunan siyaseti göz önünde tutarak, onlara doğrudan doğruya hitabetmemiş olmasına, bu hususta oldukça ölçülü bir lisan kullanmış bulunmasına rağmen, Devletin islahı vesilesiyle Devletle alâkadar dikkate şayan fikirler serdetmiştir. Bir taraftan herkese olduğu gibi devrinin hükümdarlarına karşı da bazı nasihatlerde bulunarak onların ahlâkî vazifeleri üzerinde bilhassa durmuş (36) ve diğer taraftan da iktidarın menşe ve bünyesi, onun mümeyyiz vasıfları hakkında orijinal fikirler müdafaa etmiştir.

Filhakika, filozofa göre, Devletin başında bulunan hükümdar iktidarını, hükümranlık salâhiyetini, gökten almakta ve kendisi gök Tanrısının oğlu, mukaddes bir şahıs olarak karşılanmaktadır (37). Fa-

(34) Bk. *Dr. Wolfram Eberhard*, op. cit., s. 268.

(35) Bk. *Tarih*, T.T.T. Cemiyeti tarafından, 1932, cilt I, s. 60.

(36) Bk. *Mosca (G.)*, *Histoire des doctrines politiques*, Paris, 1936, s. 24.

(37) Bk. *Dr. Wolfram Eberhard*, op. cit., s. 270.

kat, hükümdarın haiz bulunduğu bu iktidarda mutlak ve daimî bir mahiyet görmeye, kendisinin her şeyi yapmaya muktedir bir ilâh olarak mülâhaza edilmesine de imkân yoktur. Gök tarafından hükümdara tevdi kılınan bu iktidarın muhafazası, ancak hayır ve adalet mefhumlarının mevcudiyetiyle mukayyet bulunmaktadır. Şer ve haksızlığın, fenalık ve adaletsizliğin hâkimiyeti, iktidarın, onu haiz bulunan hükümdar tarafından kaybedilmesini mucibolur (38). Gökün oğlu olan hükümdar, adaleti hâkim kılmak suretiyle babasının arzuna uygun hareket etmekle mükelleftir. Hükümdar, iyilerin kadriyi yükseltmeye, kötülerini ıslaha, halkı mesut kılmaya, onun vaziyetini ıslah çarelerini araştırmaya, onu fazilet ve taamüllerle idare etmeye, tebaalarının sevgisini kazanmaya çalışmalıdır. Hükümdar için her şeyde itidal, ve her şeyde ahlâkî prensiplere uygun hareket mevzuubahsolmaktadır (39). Milletın babası ve ahlâkî enerjilerin kaynağı olması lâzımgelen hükümdar, tebaasının hürmetine lâıık bir kimse demektir. Hükümdar, haiz bulunduğu hükümlranlığı, ancak tebaasının muhabbetini kazanmakla, onun kalbini teshir etmekle, faziletkâr olmakla muhafaza edebilir.

Devletin başında bulunan hükümdarın haiz bulunduğu iktidarın icra ve istimali keyfiyeti, birtakım prensiplerle tahdidedilmiş bulunmaktadır. Bu icra ve istimal keyfiyeti, hükümdara, birçok vazifeleri ifa mükellefiyetini tahmil etmektedir. Hükümdar kendisine tahmil edilen bu vazifelerden uzaklaştığı zaman, haiz bulunduğu iktidarı da kaybeder. Hâkimiyet, iktidar, hükümlranlık, ancak halkın refah ve saadetini mümkün kılmaya yarayan bir vasıtaadır. Buna malik olan kimse, onu suiistimal ettiği zaman, haiz bulunduğu bu imtiyazdan da mahrum kılınır.

Şu halde, hükümdarın haiz bulunduğu iktidarın muhafazasının kıstasını, kendi vaziyetinden memnun, refah ve saadeti müemmen bulunan bir halk kütlesinin rızasında aramak lâzımdır. Bir hükümdar, ancak halkın sevgisini kazanmak ve bu sevgiyi muhafaza eylemekle Devletin başında kalabilir. Halkın rıza ve sevgisini kaybetmek, iktidarın ve hükümdar tarafından işgal olunan mevkiin de kaybedilmesini mucibolur. İfasiyle mükellef bulunduğu vazifeleri yapmayan bir hükümdara karşı, halk tarafından yapılması lâzımgelen dinî bir vazife mevzuubahsolmaktadır; o da, böyle bir hükümdara karşı ayaklanmak, onu cezalandırmak, mevkiinden uzaklaştırmaktır (40).

(38) Bk. *Paul Janet*, op. cit., cilt 2, s. 38-39.

(39) Bk. *Paul Janet*, op. cit., cilt I, s. 39.

(40) Bk. *Semsetdin Günaltay*, op. cit., s. 118-119.

«Kong-tse», hükümdarlık makamının irsen intikali hususundaki prensibe mutlak bir mahiyet atfolunamayacağını da ileri sürmüştür. Filozofa göre, bu hususta ilâhî bir kanun mevcut değildir. «Gökün oğlu» sıfatını haiz olan hükümdara, gök tarafından yükletilmiş birçok vazifeler mevzuubahsolmaktadır. Hükümdarın ölümü halinde, bu vazifelerin muhakkak surette ölen hükümdarın oğluna devredilmesi hususunda bir mecburiyet yoktur. Gök, bu vazifeleri başka birisine de tevdi edebilir (41). Nitekim, Çin'de mütaaddit sülâlelerin icrayı hükümet eylemesi de buna bir delil teşkil etmektedir.

Filozofa göre, bir Devlette, yalnız onun başında bulunan hükümdar için değil, aynı zamanda hükümet ve idare edenler kadrosu içinde yer alan diğer kimseler için de bazı mükellefiyetler bahis mevzuu olmaktadır. Her şeyden evvel, bu gibi kimseler, vazifelerini, tehditle, ceza korkusu altında değil, herkesin sevgisini, emniyet ve itimadını celbedecek surette yapmalı, halkın menfaatine uygun bir hareket tarzı takibeylemeli (42), faaliyetlerini fazilete istinadettirmelidirler. «İdaresini fazilete istinadettiren Devlet adamı kutup yıldızına benzer; bütün yıldızlar onun önünden baş eğerek geçerler; o daima yerinde durur» (43). Bundan başka, memleketi idare edecek olan bu yüksek şahsiyetler, hükümdarın arzularına göre değil, akliselimin icaplarına göre hareket etmelidirler. Bunlar, eğer akliselimin prensiplerine göre harekete muktedir olamıyorlarsa, bu takdirde mevkilerini terk etmelidirler.

Hükümet edenlerin, akliselimin icaplarına uygun ve dürüst bir şekilde hareket etmeleri halinde; hükümet yüksek tabakanın ahlâkiyle idame ettirildiği takdirde; böyle bir siyasi topluluk için kanunlara da ihtiyaç hâsıl olmayacaktır. İdare edenler şahsan dürüst iseler, bunlar, Devleti, kanun koymadan da idare edebilirler (44). Dürüst olmadıkları takdirde, riayet etmeyecekleri kanunları tedvin etmekten de hiçbir fayda hâsıl olmayacaktır. Zaten, kanunların mevcudiyeti, ahlâkın artık güvenilemeyecek kadar fena olduğunun bir delilidir. Bundan dolayı, her şeyden evvel, gerek hükümdarın, gerek di-

(41) Bk. *Dr. Wolfram Eberhard*, op. cit., s. 270.

(42) Bk. *Şemseddin Günaltay*, op. cit., s. 119.

(43) Bk. *Tarih*, cilt I, s. 61.

(44) Aynı esasları Yunan filozoflarından *Plâton*'da da görmek mümkündür (bk. *Recai G. Okandan*, *Kadim Yunanda Âmme Hukuku*, s. 129, 133-134, 153-155).

ğer hükümet edenlerin ahlâksız değil, ahlâklı ve faziletkâr kimseler olmaları lâzımdır (45).

d) Devletle ilgili fikirleri bakımından nazarlarımızı üzerine çeken Çin filozoflarından bir diğeri de, Milâttan evvel beşinci asrın ikinci yarısında yaşadığı muhtemel görülen «Mo-tse» dur. Bu da, aynen «Kong-tse» gibi ve belki de onun tesiri altında kalmasının neticesi olarak, ahlâkî esaslardan hareket etmek suretiyle Devletle ilgili meselelere temas etmiştir. Bundan dolayı, bazı müellifler «Mo-tse» tarafından vücuda getirilen sistemin, hakikatte, «Kong-tse» sisteminin mantıkî bir inkişafı şeklinde karşılanabileceğini ileri sürmüşlerdir (46).

1. Filozofun ahlâk sistemi, her şeyden evvel, «Kong-tse» dan daha geniş bir çerçeve içinde, egoizme tamamen zıt prensiplere istinad ettirilmiş bulunmaktadır. O da fazileti ele alarak bunun insanlar için bir zaruret olduğuna temas eylemiş ve fazileti de insanların kâffesinin birbirlerine karşı olan sevgisinde, birbirlerinin haklarına hürmette aramıştır. Çok geniş bir sahaya teşmil edilen bu karşılıklı sevgi ve bu tarzda bir fazilet sayesinde, topluluklarda, insanlık âleminde, hâkim olan her türlü fenalıkların izalesi mümkün olacaktır. Cihanşümül bir sevginin, insanların cümlesi arasında hâkim olacak umumî bir muhabbetin mevcudiyeti, herkesin birbirlerinin haklarına hürmetkâr bulunmaları sayesinde, ister ferdi, ister ailevi, ister siyasi, ister topluluklar arasındaki münasebetler olsun, hepsi ıslah edilecek, hepsi iyi bir şekilde cereyan edecek, her türlü gayriahlâkî temayüller ortadan kalkacaktır (47).

Filozofa göre, fert kendi hususî menfaatlerini, refah ve saadetini de, cihanşümül bir sevgi sayesinde kendisini gösterecek olan umumî bir refah ve saadetin ancak bir hakikat olabilmesi halinde temin ve tahakkuk ettirebilecektir. Hattâ bu sevginin vüs'at ve kuvveti nispetinde insanlar daha müreffeh ve daha mes'ut olacaklardır. Şu halde,

(45) Bk. *Dr. Wolfram Eberhard*, op. cit., s. 273-274.

(46) Bk. *Şemseddin Günaltay*, op. cit., s. 124.

(47) Filozof bu hususta şunları söylemektedir: «Cihandaki karışıklıkların menşeiini tetkik ettiğimiz zaman görürüz ki bütün kargaşalıklar, karşılıklı sevginin bulunmamasından ileri gelmektedir... Dünyadaki bütün fesatların, ahlâksızlıkların hakikî sebebi karşılıklı muhabbetin bulunmamasıdır. Eğer cihanda umumî bir surette karşılıklı muhabbet kaim olsaydı, hiçbir hükümet diğere tecavüzde bulunmaz, hiçbir aile komşusunu rahatsız etmez, hiçbir fert başkasının malına göz dikmez... di» (bk. *Şemseddin Günaltay*, op. cit., s. 125).

her fert, umumî refah ve saadetin tahakkukunu mümkün kılacak şekilde hareket etmeli, tâbiri diğerle, hemcinsine karşı sevginin derece ve hudutlarını, şümul ve sahasını genişletmeye çalışmalıdır. Bunun için de, yani fertlerin birbirlerine karşı olan muhabbetlerinin kuvvetlenmesi ve genişlemesi için de, insanların ahlâki bir tekâmüle erişmeleri, hususî menfaatlerine düşkün olmamaları, başkalarının haklarına karşı büyük bir titizlik göstermeleri, her türlü fenalıkların, kargaşalıkların, geçimsizliklerin, ihtilâfların sebep ve menşei olan ihtirasların tesiri altında kalmamaları lâzımdır.

2. «Mo-tse», Devletin kuruluş tarzı hakkında da, kuvvet nazariyesiyle az çok yakından alâkadar bulunan ve bu hususta halkın rızasına da bir ehemmiyet atfeyliyen kendine hâs bir noktai nazar ileri sürmüştür. Filozof, insanlar için, başlangıçta, bir iptidaî yaşama hali mülâhaza etmektedir. Şahsî menfaatlerin çarpışmasına sahne olan bu merhale, her türlü nizam ve otoriteden mahrum bulunmaktadır. Sevkitabiîlerinin tesiri altında hareket eyliyen insanlar arasında hâkim olan anarşi, onları sulh ve sükûndan mahrum kılmaktadır. Fakat, daha sonraları, insanların tekâmül eyledikleri, anarşinin kendileri için doğurduğu mahzurları idrake başladıkları görülmektedir. Bunlar, aralarında, sulh ve sükûnun, ahenk ve uygunluğun, bir nizam ve otoritenin, kendilerini sevk ve idare edecek bir mekanizmanın mevcudiyetini lüzumlu görerek; bunların tahakkukunu mümkün kılacak çarelere başvurmuşlardır.

Nitekim, bu hususta, evvelâ içlerinden en kuvvetli olanı, en fazla sevileni, kendilerini en fazla seveni, kendilerine şef olarak seçmişler ve onun idaresi altına girmişlerdir. Keza, yalnız bununla da iktifa etmiyerek, kendilerini tâbi kıldıkları bu şefe, vazifelerinin ifası hususunda yardım edecek bazı mesai arkadaşlarının da terfiki cihetine gitmişler ve bu suretle siyasî teşekküllerin, bir hükûmet mekanizmasının, insanlara hâkim bir nizam ve otoritenin teessüsünü mümkün kılmışlardır (48).

e) Çin mütefekkirlerinden bir diğeri de, «Kong-tse» nun görüşlerine zıt fikirleri müdafaa eyliyen «Yang-tse» dur. Kendisi Milâttan evvel dördüncü asırda yaşamış ve ferdiyetçi bir noktai nazar ileri sürmüştür. Ahlâki bakımdan, insanların yalnız kendi varlıklarını, kendi nefislerini düşünmeleri lüzumunu müdafaa ederek, şahsî men-

(48) Bk. *Şemseddin Günaltay*, op. cit., s. 126-127.

faati her şeye üstün kılmaya çalışmıştır (49). Hayata karşı derin bir nefret izhar ederek her şeyin fena olduğundan bahseylemiştir.

Siyasî bakımdan da, «Yang-tse», hükümdarların otoritelerini kabul etmemiş, anarşi lehinde bir nokta-i nazar müdafaa eylemiştir. Filozofa göre, hükümdarın, hiçbir şeyle meşgul olmıyarak her şeyi kadere bırakması lâzımdır (50). Çünkü, kader her şeyi sevk ve idare etmekte, her şey ona bağlı bulunmaktadır.

f) Çin filozoflarından bir diğeri olarak, Milâttan evvel dördüncü asrın sonlarına doğru yetişen «Meng-tse» (Mençiyüs) (M.E. 372-289) yu-görmekteyiz (51). «Kong-tse» tarafından vaz'edilen prensipleri daha açık bir şekilde müdafaa ederek onun kendine hâs düşüncelerini yaşatmak istiyen «Meng-tse» da, ahlâkî esaslardan siyasî prensipleri istihraca ve bu suretle Devlet hakkındaki düşüncelerini ahlâkî esaslara istinadettirmeye çalışmıştır.

Filozofa göre, insanlar için, hikmet, insaniyet, adalet ve edep gibi onları iyiliğe götürecektir, doğru yola sevk edecek muhtelif faziletler bahis mevzuu olmaktadır (52). İnsanların kendi varlıklarını olduğu kadar başkalarının mevcudiyetlerini de düşünmeleri, onlara da hürmet etmeleri lâzımdır. İnsanların hepsi için tek bir kalb mevcuttur ve bu kalbe uygun olan her şey muhik ve âdil bulunmaktadır. İnsanlar kendileri için iyi ve hayır olan şeyleri kendi tabiatında, tabiatına uygun yaşamada aramalıdır. İyi ve hayır olan şeyler bizim içimizdedir (53).

Devrinin hükümdarlarına karşı, onların fena idarelerinden dolayı, çok açık ve hattâ bazan tecavüzkâr bir lisan kullanmaktan çekinmeyen «Meng-tse», siyasî hususata mütaallik işlerde kendi fikirlerini oldukça vâzih bir tarzda izhar eylemiştir. Her şeyden evvel halkın sevk ve idare edilmek ihtiyacı üzerinde durarak Devletin zaruriliğini tebarüz ettirmiş ve fakat Devlet mekanizması içinde halkın da haiz bulunduğu mümtaz mevkie işaret etmekten, onun arzularına da

(49) Bk. *Paul Janet*, op. cit., cilt I, s. 41.

(50) Bk. *Şemseddin Günaltay*, op. cit. s. 133.

(51) *Meng-tse*, Çin'in Şan-Tong mıntakasındaki Lu eyaletine dâhil Tseu şehrinde doğmuştur. Küçük yaşta babasını kaybetmesi üzerine, annesi tarafından büyük bir ihtimamla yetiştirilmiştir. Mensup bulunduğu mektebin müessisi Kong-tse gibi o da Çin'in muhtelif şehirlerini gezmiş, muhtelif resmî vazifeler kabul etmiş ve bütün bu faaliyetiyle de felsefî düşüncelerini tatbik imkânlarını araştırmıştır (bk. *Şemseddin Günaltay*, op. cit., s. 135).

(52) Bk. *Şemseddin Günaltay*, op. cit., s. 138.

(53) Bk. *Paul Janet*, op. cit., cilt I, s. 43.

büyük bir kıymet verilmesi lüzumuna temas eylemekten geri kalmamıştır. Filozofa göre, halk köle değil tebaadır ve Devlet içinde mühim bir rolü ve güzide bir mevkiî vardır. Hattâ, filozof, bu hususta çok ileri giderek, hükûmetin, hâkimiyetin menşei halkın rızasında arayan bir telâkkiyi bile müdafaaya çalışmıştır.

Filhakika «Meng-tse» ya göre, hükümlerlik hakkı, kendi menşei, gök Tanrısıyla halk arasında yapılan bir nevi mukavelede bulunmaktadır. Hükümlerliğin hakikî menşei gök Tanrısı ise de, bu ilâhî menşe, kendi hakikî ifadesini, halkın rızasında bulmakta ve bundan dolayı da, halk, hükümlerliğin kaynağı olarak mülâhaza edilmektedir. Bundan başka, hükümdarın kendi halefini bizzat kendisinin tâyin eylediğinden de bahse imkân yoktur; o, ancak, muayyen bir kimseyi, gök Tanrısı ile halkın kabulüne arz, onlara teklif eylemektedir. Gök, kendi iradesini sözle değil, halk vasıtasıyla izhar etmektedir. Nihayet, gök, hükümdar üzerindeki murakabesini de, halk vasıtasıyla icra etmekte, onun vasıtasıyla her şeyi kontrolü altında bulundurmaktadır; her şeyi onun vasıtasıyla, onun göz ve kulaklarıyla görmekte ve işitmektedir (54). Kısaca, Devlet işleriyle alâkadar her şey, halkın daimî murakabesi altında bulunmaktadır.

Zamanının siyasi sistemlerini nazarı itibara alan «Meng-tse», monarşiye, hükümdarın otoritesine, muhalefet etmemiş ve fakat istibdadı da hiçbir şekilde taraftar olmamıştır. Otorite, iktidar, bunlardan müstefit olanların menfaatlerine hizmet edecek bir vasıta değildir. Bunların mevcudiyetleri, üzerinde icra ve istimal edildikleri kimselelerin menfaatleriyle ilgili bulunmaktadır. İşte bundan dolayı, «Meng-tse», istibdadın halk üzerinde husule getirdiği fena neticeleri tasvir ederek bu sisteme şiddetle karşı gelmiş, onu tenkidetmiştir. İstibdadın doğurduğu mahzurlardan acı şikâyetlerde bulunarak, halkı müstebit hükümdarların idare tarzlarına karşı müdafaaya çalışmıştır. Filozofa göre, istibdat, sonunda, içinde yer aldığı siyasi sistemi ve onun başında bulunan müstebidi de birlikte mahveder.

«Meng-tse», iyi bir hükûmetin, idamesi mümkün bir siyasi sistemin, istinadedebileceği esasları da tâyin etmiştir. Her şeyden evvel, siyasi sistemlerin insanî prensiplere dayanmaları, iyi ve âdil gibi mefhumların bu sistemler dâhilinde her şeye üstün kılınmaları icabeder. Bundan başka, iyi bir hükûmet sisteminde, hükûmet edenle edilenler arasında karşılıklı vazifeler bahis mevzuu olmaktadır. Me-

(54) Bk. *Paul Janet*, op. cit., cilt I, s. 45; *Marcel de la Bigne de Wille-neuve*, *Traité général de l'Etat*, cilt I, Paris, 1929, s. 76.

selâ, hükümdarın salâhiyetlerini suiistimal etmemesi, halkı sevmesi, vazifelerini fena ifa eden nazırları cezalandırması lâzımdır (55). Buna mukabil, halkın da, hükümetin başında bulunanları sevmeleri icabeder. Hükümdar, halka, bir çocuğun babasına gösterdiği sevgi ve hürmeti göstermesi ve hükümetin menşei olan halkın da bir babanın evlâdına karşı gösterdiği muhabbeti izhar etmesi lâzımdır (56). Bundan başka, iyi bir hükümette vazifelerini suiistimal eden nazırları cezalandırmak hakkına hükümdarın malik olmasına mukabil, nazırların da, kendileri tarafından yapılan tavsiye ve ihtarlara kulak asmıyan fena hükümdarları mevkilerinden uzaklaştırmakla mükellef bulunmaları icabeder (57).

«Meng-tse», insanlar arasında mevcut sosyal farklılıklara da muhalefet etmiş, sınıflar arasında tam bir tesanüdün hâkimiyeti lüzumundan bahseylemiştir. Filozofa göre, topluluk dâhilinde, birbirine ihtiyacı olan ve herbiri diğeri için faydalı bulunan iki zümre insan vardır. Bunlardan biri kafasıyla, diğeri kollariyle çalışanlardır. Kafasıyla çalışanlar kolla çalışanları sevk ve idare ederler; buna mukabil kolla çalışanlar da kendilerini sevk ve idare edenleri beslerler (58). Filozofa göre, birbirlerine ihtiyacı olan, birbirlerine faydası dokunan bu iki zümreye mensup insanlar arasında hiçbir sosyal fark mevcut değildir; aralarında tam bir tesanüt hâkim bulunmaktadır.

g) Milâttan evvel üçüncü asırda yaşayan Çin filozoflarından «Shang-tse», Devlet hakkında, devrinin hâdiselerinden mülhem olarak, «Kong-tse» nun tesirini muhafaza eyliyen düşüncelerinden tamamen ayrı, daha orijinal ve daha realist fikirler serdetmeye muvaffak olmuştur.

Her şeyden evvel, bilhassa yüksek tabakanın ahlâkiyle hükümet mekanizmasının idame ettirilebileceğinin imkânsızlığını teyidedecek hâdiselerle karşılaşan filozof, ahlâki prensiplerle her şeyin idare edilebileceğini kabul etmemiştir. İnhilâl eden ahlâkın yerine yeni bir şeyin ikame edilmesindeki zaruret, kendisini, topluluk dâhilinde kanunların lüzumlu oluşuna sevk eylemiştir. «Shang-tse» ya göre, dünya yüzünde, Devlet ve hükümet işleri de dâhil, her şey kanunlarla tanzim edilmeli ve her şey bu kanunlara uygun bir tarzda cereyan etmelidir.

(55) Bk. *Mosca* (G.), *Histoire des doctrines politiques*, Paris, 1936, s. 24.

(56) Bk. *Şemseddin Günaltay*, op. cit., s. 138.

(57) Bk. *Mosca* (G.), op. cit., s. 24.

(58) Bk. *Paul Janet*, op. cit., cilt I, s. 49.

Filozof, Devletin başında bulunan hükümdara da fiili bir rol tanımamıştır. Kendisine göre, hükümdar sadece bir sembol olmalıdır. Devletin başında her türlü fiili teşebbüslerden mahrum bulunması lâzımgelen hükümdarın, hükümet işlerine müdahale eylememesi, her şeyin nazırlar tarafından idare olunması lâzımdır. Nazırlar istisnasız herkese tatbiki kabil kanunları yaparlar ve bunların tatbikına nezaret ederler. Devlet işleri mevcut bu kanunlara göre cereyan edeceğinden, tabiatıyla hükümdarın bu gibi hususata müdahalesinin sebebi mevcudiyeti de ortadan kalkmış olur.

«Shang-tse» ya göre, Devletin hakikî ve faal organları olan nazırların, ahlâkî bazı meziyet ve vasıflara malik bulunmalarına da lüzum yoktur. Hattâ bunların bu nevi meziyet ve vasıflara malik olmamalarından bazı faydalar bile tahassul eder. Bunlar, ahlâkan fena oldukları takdirde, topluluk içindeki ahlâksız ve fena insanların hilelerini, onların fena ve gayriahlâkî temayülleri daha kolayca keşfetmek imkânına maliktirler (59).

h) Çinde, ahlâkî esaslardan hareket etmek suretiyle Devletle ilgili bazı mülâhazalar serdeden filozoflardan sonuncusu olarak «Siyun-tse» yu görmekteyiz (60). Adaleti ahlâkî prensiplerin nüvesi olarak kabul eden «Siyun-tse», insanlarda iyi ve fazilet mefhumlarının inkişafını mümkün kılacak hususattan bahseylemiştir. Filozofa göre, insanlar, yaratılışları itibariyle, bu iyi ve fazilet mefhumlarına yabancı bulunmaktadırlar. İnsan tabiatı için esas olan fenalık ve şer mefhumlarıdır. Bundan dolayı, insanın bu gayriahlâkî bünyesinde bir değişiklik yapmak, ona hayır ve fazilet mefhumlarını tanıtmak, öğretmek lâzımdır ve bu da, ancak, en iyi hükümet şeklinin kıstası olan kuvvetli ve otoriter bir idarenin teessüsüyle mümkün olabilecektir.

Bu tarzda bir hükümet şeklinin şedit ve ciddi teşebbüsleriyle, insanların bünyelerinde iyi ve fazilet prensiplerinin doğum ve inkişafı, bu mefhumlara onların vukufu mümkün kılınacak (61) ve netice itibariyle de içtimai ve siyasi hayatın tahakkuk ve idamesi temin edilecektir.

Recai G. Okandan

(59) Bk. *Dr. Wolfram Eberhard*, op. cit., s. 273.

(60) *Çau'da doğmuş ve Devlet işleriyle bilfiil meşgul olmuştur.*

(61) Bk. *Şemseddin Günaltay*, op. cit., s. 139-140.